

kmalu smejali tistim našim običajem izpred vojne. In ne bilo bi slabo, ako bi jih že sedaj vzeli pod lupo in postavili na ogled in v svarilo vsem onim, ki bodo dočakali nove dobe.

(Odlomek iz zagovora dela „Janko Kersnik, njegova doba in delo“, objavljenega v drugem letu svetovne vojne v „Vedi“.)

V spomin Ivana Prijatelja

Anton Slodnjak

Smrt zaloputne vrata za tem, pred drugim jih odpre na stežaj. Ta pade kakor kamen v prepad, drugi pa se vzpne na perutih smrti nad naše obzorje, tako da je poslej vedno v naših mislih in očeh. Ne govorimo radi o njem. Kakor se nam zde prazne besede o soncu in dežju, tako se izogibljemo, če le moremo, razgovora in spomina nanj. Zlasti pa se bojimo misliti na človeka, ki se nam je s svojo smrtjo pokazal ves drugačen, kakor smo ga doživljali živega. Ako smo pa prisiljeni govoriti o njem, tedaj nam zasije njegova podoba v luči, ki razsvetluje bolj nas kakor tistega, od kogar lije.

Kakor je z našimi osebnimi sorodniki in prijatelji, tako je vsemu narodu pri srcu, kadar omahne v grob človek, ki je živel iz občestva za občestvo. V njegovi smrti se nam razkrije bogastvo in siromaštvo, radost in žalost nas vseh. Njegovo delo ni več izraz osebne nadarjenosti, pridnosti in oblikovalne sposobnosti, temveč podoba narodove življenjske moči in sposobnosti.

Ako smo se ob Prijateljevi šestdesetletnici strnili okoli njega v vedrem upanju, da je prebolel življenjsko krizo ter se vrača na delo, nismo bili tega veseli samo iz ljubezni do njega, temveč ker smo pričakovali, da je s Prijateljem vred na poti ozdravljenja tudi ves narodni organizem. Podoba je bila, da je minevala huda zima v življenju našega naroda, ker se vrača na delo plemenit duh, ki je prezgodaj odložil pero, užaljen zaradi našega kulturnega in političnega parasitstva preteklega desetletja.

Zato je Prijateljeva smrt vzbudila žalost pri vseh, ki smo prepričani, da je boj za slovensko politično in kulturno individualnost pred durmi. Podtalno vre sicer z zagrizeno zahrbtnostjo borba zoper našo samobitnost že dolga leta; danes pa, ko so se razgalili vsi politični in kulturni imperia-listi, vidimo, da je naša rešitev samo v skupnem boju, v katerem moramo zmagati ali umreti.

Ni mogoče nam dalj prenašati znamenja narodne in individualne manjvrednosti. Ta moralna prihuljenost, ki se nam je vtisnila kot živalsko znamenje na čelo, nas dela nevredne dediče našega narodnega in kulturnega izročila. Vsa naša dejanja so nična spričo te suženjske onemoglosti. Kdor priznava, da je manjvreden kakor njegov sosed, ta se je izobčil iz občestva

živih, njegov delež sta nemir in smrt. Kdor zataji samega sebe, ne more biti oblikovalec lepote, kajti kaj je le-ta drugega kakor priznavanje in pričevanje o samem sebi. Namesto lepote je njegov delež sentimentalni kič ali pa papagajsko hreščanje. Tudi zemlja mu noče roditi tako kakor tistemu, ki ve, da je njen sin, črede se mu ne množe in njegove barke nasedajo na čeri. Kdor hoče biti berač, temu ne moreta pomagati ne zemlja ne nebo. Njegov delež je obup, ki se sprošča v zalezovanje brata in cinično klečeplaztvo pred tujcem. Vsa družba se izmaliči v boj vseh proti vsem, ljudstvo se ubija s sekirami, tako imenovana inteligenca pa z zastrupljenimi peresi.

Ta spoznanja so posneta iz Prijateljevih del. Apokaliptična gnusoba razdejanja našega narodnega občestva ga je plašila vse življenje. Da bi jo pregnal, se je posvetil temu, da bi iz brezobličja snovi naše robske krvi in duše stvoril zakone političnega, socialnega in kulturnega sožitja, da bi na temelju tega, kar se je porodilo v dušah naših redkih svobodnih mož, zgradil pravila, po katerih bi se vršilo organsko življenje med izobraženstvom in ljudstvom v smislu slovenske enotnosti, slovanskega bratstva in občečloveške solidarnosti. Jedro slovenskega življenja bi naj bila zavest o vrednosti slehernega človeka in naroda, prepričanje, da posamezniki kakor narodi opravljajo naloge, dane jim od vesoljstva ter se v neprestanem razživljenju bližajo v kulturnem tekmovanju, ne pa v krvavem nasilju skupnosti vedrih spoznavalcev lepote in oznanjevalcev bratstva. Namenoma se Prijatelj v svojih delih ni poglobljal v demonsko stran človeškega življenja. Kot poslednji esteta, a ne eset zaradi estetike, temveč zaradi socialnosti, je bil že dolga leta obsojen na smrt. Saj ni mogel rešiti ničesar v našo bedno sedanost, kar je spoznal, da bi nam bilo v zdravje in odrešenje. Njegov načrt se je izkazal kot preslaboten, kajti v dnevnem boju mora duh podleči bajonetu. Z nami vred je zadel na skalo, ob kateri so si razbili glave največji Slovenci. Troje brezen se je odprlo pred njim: samota, brezup in smrt. V vsaktero izmed njih se je nagibal njegov duh, medtem ko smo sanjali o njegovem in narodnem prerodu. Tudi on je nosil v sebi usodo slovenstva; prepuščal je dejanje tistim, ki brezvestno smatrajo in oznanjajo koristi oblasti in moči kot narodne ter so pokorni danes temu, jutri onemu gospodarju.

Tragična krivda Prijateljeva in vsega slovenskega izobraženstva v pravem pomenu besede je bila preveliko in slepo zaupanje v moč miselnih in čustvenih dognanj, precenjevanje svojih lastnih sanj in podcenjevanje vesoljne človeške požrešnosti.

Vendar pa daje Prijateljevi osebnosti in njegovemu delu poseben sijaj popolna zvestoba načelom in mislim, ki jih je spoznal za pravilne in odrešilne. Globlje kakor kdorkoli v naši novejši zgodovini je proniknil v resničnost našega narodnega življenja, a tudi silneje kakor vsi naši novejši poetje

je veroval v regenerativno moč duha samega. Zdaj se sicer krvavo poigra s človekom, v prihodnjem trenutku pa že zblesti v mavričnem sijaju nove umetnine, filozofske misli, socialnega načrta. Zakaj bi se človek razburjal nad krvavo igro duha, če pa ga vse, kar je v njem živega, žene v naročje njegove lepote, resnice in pravice.

Zato je Prijatelj tako otroško nežno ljubil vsak dih našega stvariteljskega duha, zato je tudi jokal kot otrok, kadar je kdo zdvomil, da se v našem narodnem občestvu iskri ista iskra, ki zažiga vedno nove daritve demonu človeške umetnosti. Zato je tako neomajno veroval, da bo tudi nas objel plamen narodne zavesti, plapolajoč iz grmade, katero so si nanosili, da bi se na njej sežgali in prerodili naši geniji.

Doba, ki je pred nami, oziroma že v nas samih, zahteva v marsičem dopolnitve Prijateljeve narodne in kulturne ideje. Zlasti moramo poudariti misel, ki je bila sicer Prijatelju živa vse življenje, vendar pa je v njegovih delih zaradi razkola med idealom esteta in ljudskega vodnika premalo naglašena — misel namreč, da velike ideje individualnega kakor tudi občestvenega duha terjajo dejanj, žrtev, krvavega pričevanja. Mi se ne smemo navduševati za besedo, čeprav bi bila najtehtnejša, kakor se tudi ne smemo plašiti pred besedami prezira in grožnje. Prijateljev molk v poslednjih letih življenja nam potrjuje resničnost te trditve.

Nisi nam razodel spoznanj svojih poslednjih let, a morda smo jih vendar doumeli, če si domišljamo, da so naša spoznanja porojena iz spomina nate in na Tvoja dela, da je v njih organsko nadaljevanje Tvojih misli in spoznanj. Bolje bi morebiti bilo, Tebi pa nedvomno ljubše, če bi spričo Tvojega molka molčali tudi Tvoji učenci. Toda toliko je razgovorov med živimi in pokojnimi, da ne moremo zamolčati vsega, kar nam razodeva vroč spomin nate. Morda bo slajše Tvoje spanje, če Ti razodenemo še to.

Osmica iz vrvice

Tone Čufar

1.

Vrvež, ki ga je izzval opoldanski ričet, se je polegel. Jetniki so pospravili vsak svojo porcijo s kosom kruha. Ordonanc, jetnik, ki opravlja hišna dela in hodi samo zvečer v svojo sobo, je prišel po skodele.

Vseh se je lotila lenoba. Večina se je zleknila po pričnah. Drugi so posedali na kraju ležišč. Teh je bilo devet, a jetnikov petnajst. Na deske so lezli tudi zategadelj, ker jih je zeblo na betonskih tleh. Mala parna ogrevalnica iz nekaj cevi ni grela niti zraka v svojem kotu. Zunaj je gospodarila še zima. Mraz ni bil hud, vendar blede februarsko sonce ni moglo dati toplote pro-